

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 12 Sayı: 66 Ekim 2019

www.sosyalarastirmalar.com

Issn: 1307-9581

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3561>

Volume: 12 Issue: 66 October 2019

www.sosyalarastirmalar.com

Issn: 1307-9581

KADIN DİVAN ŞAİRLERİNİN KALEMİNDEN HZ. FÂTİMA*

HADRAT FATİMA FROM THE PEN OF DIWAN POETESS

Melek DİKMEN**

Atila GÖKDEMİR***

Öz

Türk İslam edebiyatı sahasında kaleme alınan manzumelerde, özellikle de divanlarda Hz. Muhammed (s.a.v.) ve Dört Halife'nin ardından kendisine en fazla yer verilen şahsiyetlerden birisi de Hz. Fâtıma'dır. Ehl-i bey'te olan sevgilerinin bir yansıması olarak Müslüman Türk şairlerin, eserlerinde Hz. Fâtıma'ya sıkça yer verdikleri, hakkında şiirler yazdıkları ve müstakil eserler meydana getirdikleri görülmektedir. Bu bağlamda Hz. Fâtıma'nın doğumu, Ehl-i bey'tten olması ve Hz. Muhammed'in soyunu devam ettirmesi, babasının en sevdiği kişi konumunda bulunması, Hz. Ali ile evliliği, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in annesi olması, cennete girişi ve ahirette Müslümanlara şefaathetmesi Hz. Fâtıma'nın edebî eserlerde sıklıkla ön plana çıkarılan hususiyetlerindedir. Bununla birlikte yüzünün parlak olması, takvaya dayalı yaşantısı, sabrı ve iffeti, kadınlar arasındaki üstünlüğü gibi fiziksel ve manevi özellikleri de şairlerin dikkatini celp etmiş ve Hz. Fâtıma bu özelliklerinden hareketle çok sayıda isim, sıfat ve lakap ile zikredilmiştir. Çalışmada özellikle Müslüman kadınlar açısından numune-i imtisal olan Hz. Fâtıma'nın kadın şairlerin divanlarında ne şekilde ele alındıkları ortaya konulacaktır. Bu bağlamda kadın şairlerin divanları incelenmiş ve Şeref Hanım, Leylâ Hanım, Âdile Sultan, Tevhîde Hanım ve Baharzâde Feride Hanım'ın eserlerinde Hz. Fâtıma'ya yer verdikleri tespit edilmiştir. Nitekim kadın şairler, Hz. Fâtıma'yı Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesi hadisesi başta olmak üzere Hz. Peygamber ve Hz. Ali ile münasebetleri, şefaati, yardımseverliği ve kadınlar nezdindeki üstün konumu itibarıyla sıkça ele almışlardır.

Anahtar Kelimeler: Hz. Fâtıma, Şeref Hanım, Leylâ Hanım, Âdile Sultan, Tevhîde Hanım, Baharzâde Feride Hanım, Kadın Divan Şairleri.

Abstract

Besides Prophet Muhammad and the Rashidun Calips, Hadrat Fatima is one of the characters that was mentioned at most in poems, especially in Diwans that were written in the field of Turkish Islamic literature. As a reflection of love towards ahl-al-bayt, it is seen that Muslim-Turkish poets frequently mention Hadrat Fatima in his Works, write poems about her and compiled separate books for her. In this context, frequently mentioned properties of Hadrat Fatima in literary works are her birth, being a member of ahl-al-bayt, continuing the race of her father, becoming the most-loved person by Prophet Muhammad, her marriage to Hadrat Ali, her ascending to heaven and interceding to Muslims in after-life. Besides this, her physical and moral properties such as having a bright face, her life based on piety, her patience and chastity and her supremacy among other women called the poets' attention, so Hadrat Fatima, with reference to these properties, was mentioned with a lot of names, qualifications and nick-names. In this study, how Hadrat Fatima who is still a model especially for Muslim women was dealt by poetess. In this context, diwans of poetess were examined and it is detected that Şeref Hanım, Leylâ Hanım, Âdile Sultan, Tevhîde Hanım and Baharzâde Feride Hanım mentioned Hadrat Fatima in their diwans. As a matter of fact, poetess mentioned her with the aspect of Karbala Battle, her relations with Prophet Muhammad and Hadrat Ali, her interceding to Muslims, her helpfulness and her superior position among women.

Keywords: Hadrat Fatima, Şeref Hanım, Leylâ Hanım, Âdile Sultan, Tevhîde Hanım, Baharzâde Feride Hanım, Diwan Poets

* Bu makale Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalında yürütülen "Türk İslam Edebiyatı'nda Hz. Fâtıma" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, kahraman_melek@hotmail.com

*** Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, atilagokdemir@sdu.edu.tr

Giriş

İslam kültürü ve medeniyeti etkisinde eser veren Türk edebiyatında en fazla yer verilen şahsiyet şüphesiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'dir. Hz. Peygamber'in doğumundan ahirete irtihaline kadar hayatının her safhası birçok esere konu olmuş, edebî sahada na't, mevlid, siyer, miraciye, gazavat-ı Nebî, hilye, manzum hadis tercümeleri gibi muhtelif türler teşekkül etmiştir. Müellifler, O'na olan sevgi, muhabbet ve teveccühlerinin bir yansıması olarak Ehl-i Beyt¹ de eserlerinde zikretmek suretiyle ayrı bir ehemmiyet atfetmişlerdir. Eserlerde Ehl-i Beyt'e² sıklıkla yer verilmesinde şüphesiz onların Hz. Peygamber'in derin sevgisine mazhar olmaları etkili olmuştur. Zira Ehl-i Beyt'in Hz. Peygamber tarafından bu denli sevilmelerinin temelinde, hayatının en sıkıntılı zamanlarında yanında bulunmaları, O'na duydukları sonsuz güven ve karşılıksız sevgi yatmaktadır.

Türk İslam edebiyatı sahasında telif edilen eserlerde, özellikle de Divanlarda Hz. Peygamber'in hanımlarından Hz. Hatice³ ve Hz. Aişe'ye, torunlarından Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin⁴ ile amcasının oğlu ve aynı zamanda damadı olan Hz. Ali'ye sıkça yer verilmektedir. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in çocukları arasında en fazla zikredilenin ise Hz. Fâtıma olduğu görülmektedir. Zira Hz. Fâtıma'nın, risâlet yıllarında yaşadığı zorluklarda daima babasının yanında bulunduğu, özellikle Hz. Hatice'nin vefatının ardından onun en büyük destekçisi olduğu hadis rivayetlerine de yansımıştır. Bunun da ötesinde yaşantı itibarıyla Hz. Muhammed'e en çok benzeyen kişi olması, zühd ve takva üzerine bina ettiği hayatı, fazileti hakkında rivayet edilen hadisler, Kerbelâ Vakası'nda elim bir şekilde şehit edilen Hz. Hüseyin'in annesi olması, daha da önemlisi Hz. Muhammed'in neslinin onun vasıtası ile devam etmesi gibi hususlar Hz. Fâtıma'yı İslam Tarihi'nde mühim bir konuma yerleştirmiştir. Bu bağlamda müellifler, sevgi ve teveccühlerinin yansıması olarak eserlerinde kendisine hususiyetle yer vermiş, hakkında müstakil şiirler, hatta müstakil eserler kaleme almışlardır.

Türk İslam edebiyatı sahasında telif edilen manzum ve mensur eserlerde Hz. Fâtıma'nın çeşitli isim, sıfat, künye ve lakapları ile birlikte zikredildiği görülmektedir. Nitekim hadis rivayetlerinde yer alan yürüyüşünün Hz. Peygamber'e çok benzemesi, yüzünün ay gibi parlak olması vb. fiziksel özellikleri, manevî hayatı, nesebi, evliliği, kadınlar arasındaki üstünlüğü ve fazileti gibi hususiyetler Hz. Fâtıma'nın müellifler tarafından farklı isim, sıfat, lakap ve künyeler ile birlikte anılmasının önünü açmıştır. Hz. Fâtıma'nın en çok zikredildiği yerlerin başında Kerbelâ mersiyeleri gelmektedir. İslam Tarihi'nin en mühim hadiselerinden olan Kerbelâ Vakası'nda şehit edilen Hz. Hüseyin'in Hz. Fâtıma'nın oğlu olmasına istinaden, müellifler kaleme aldıkları mersiyelerde Hz. Fâtıma'ya sıkça yer vermişlerdir. Hz. Ali ile Hz. Fâtıma'nın evliliği de müelliflerin önem verdiği hususlardan birisidir. Öyle ki bu evlilik birçok manzumeye konu olmuş, hatta hakkında müstakil eserler telif edilmiştir. Bununla birlikte hadislerde yer alan "kadınların en hayırlısı olması, yüzünün ay gibi parlaması, Hz. Muhammed'in en sevdiği kadın olması, zühd ve takvaya dayalı yaşantısı, ahiret günü müminlere şefaate etme talebi" gibi hususiyetlerden hareketle Hz. Fâtıma'nın manzumelerde pek çok isim ve sıfatla birlikte zikredildiği görülmektedir. Sünnî inanca ilave olarak birtakım Şii telakkilerin de etkisiyle beyitlerde muhtelif anlatımlar söz konusu edilmiştir.

Çalışmada kadın şairlerin divanları incelenerek Hz. Fâtıma'nın eserlerine yansıyan isimleri, lakapları ve sıfatları ortaya konulmuştur. Buna göre eserlerinde Hz. Fâtıma'ya yer verdiği tespit edilebilen kadın divan şairleri Şeref Hanım, Leylâ Hanım, Âdile Sultan, Tevhîde Hanım ve Baharzâde Ferîde Hanım'dır. Hz. Fâtıma kadın şairlerin tarafından en fazla Hz. Muhammed'in kızı, Hz. Ali'nin hanımı ve Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'in annesi olması yönüyle ele alınmıştır. En çok zikredilen isimleri ise Fâtıma ve Zehrâ olup bu isimler bazen müstakil olarak, zaman zaman da Hazret-i Fâtıma, Cenâb-ı Fâtıma, Fâtımatü'z-Zehrâ ve Hazret-i Zehrâ gibi hürmet ifade eden terkipler halinde kullanılmıştır. Hz. Peygamber'in abasının altına girerek övgüsüne mazhar olan ve âl-i abâ şeklinde isimlendirilen dört kişiden birisi olması da Hz. Fâtıma'nın kadın şairler tarafından ön plana çıkarılan bir diğer özelliğidir. Bununla birlikte ahirette Hz. Fâtıma ile beraber haşredilmek, onun şefaatine nail olmak ve cennette beraber olmak arzusu da kadın şairlerin önem atfettikleri hususlardandır.

¹ Ev halkı manasına gelen Ehl-i Beyt ifadesi genel itibarıyla Hz. Peygamber'in hanımları, çocukları ve torunlarını kapsamaktadır. Ehl-i Beyt kavramı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Öz, 1994, X, 498-501; Duman, 2001, 37-58.

² Ehl-i Beyt'in edebî eserlere yansıması hakkında bkz. Sarıkaya, 2007, 89-126.

³ Konuyla ilgili olarak bkz. Yıldız, 2015, 89-105; Süer, 2015, 137-143; Çorak, 2016, 423-436.

⁴ Hz. Hüseyin umumiyetle Kerbelâ olayı vesilesi ile anılmış, Maktel-i Hüseyin gibi türler teşekkül etmiştir. 20-22 Mayıs 2010 tarihinde Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından düzenlenen Uluslararası Kerbelâ Sempozyumu Bildiriler Kitabının ikinci cildi bu olayın edebiyata yansımaları farklı yönleri ile ele almaktadır. Bkz. Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ (Edebiyat), Editör: Yıldız- Aksu, II, 2010.

1.Hz. Fâtıma'nın İsmi

Fâtıma ismi Arap dilinde “ف ط م” kökünden müştak olup “kesen, ayıran” anlamlarına gelmektedir (Mutçalı, 2012, 707). Hz. Fâtıma'ya bu ismin verilmesi ile ilgili olarak çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Buna göre Hz. Peygamber bir gün kızına “Niçin Fâtıma diye adlandırıldığını biliyor musun?” diye sorar. Bu soru üzerine orada bulunan Hz. Ali “Neden böyle adlandırılmıştır?” der. Bunun üzerine Hz. Peygamber, “Allah onu ve neslini kıyamette cehennem ateşinden ayırmıştır.” buyurur (Meclisî, h. 1388, XLIII, 12; Nisâbüri, 2002, III, 165; Nisâbüri, 2015, 26-27; Şeblencî, 2012, 166). Bir diğer rivayete göre ise Hz. Fâtıma doğunca bir melek, Hz. Muhammed'e gelerek kızına bu ismi koymasını telkin etmesi için Allah tarafından vazifelendirilmiştir. Bununla birlikte kaynaklarda Hz. Fâtıma'ya bu ismin hayız ve nifas gibi kadınlara mahsus birtakım hallerden uzak olmasına istinaden verildiği de yer almaktadır (Meclisî, h. 1388, XLIII, 6,19; Şeyh Sadûk, 2006, I-II, 180; Bağdâdî, 2002, XIV, 288).

Kadın divan şairlerinin eserlerinde Hz. Muhammed'in kızından bahsedilirken en fazla kullanılan isim “Fâtıma”dır. Kadın şairler, beyitlerinde bu ismi gerek müstakil olarak gerekse de Hazret-i Fâtıma, Cenâb-ı Fâtıma gibi farklı terkipler şeklinde kullanmışlardır.

İmâmeyn-i hümâmeyne olur mu sû-i kâsd etmek

Le'îmâne hediye la'netim leyl ü nehâr olsun

Peder mâder o iki şâh-ı âlî-câha el-insaf

Cenâb-ı Fâtımayla zât-ı sâhib-i Zülfikâr olsun (Şeref Hanım, 2018, 30)

Şeref Hanım, şiirde Hz. Peygamber'in torunlarının çeşitli sebeplerle şehit edilmesine atıfta bulunmaktadır. Buna göre şair, babaları Zülfikâr sahibi Hz. Ali, anneleri ise yüksek manevi mertebelere ulaşmış Cenâb-ı Fâtıma olan Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'in şehit edilmeleri karşısında sitem etmekte ve buna sebep olanlara daimi surette lanet okuduğunu söylemektedir.

Hazret-i Fâtımanın merdüm-i çeşmânına sen

Nice dikdin çıkası gözlerini ey nâdân

Cedlerinden de mi hiç eylemedin havf ü hirâs

Aceb ey kâfir-i bî-dîn ü hayâ vü imân (Şeref Hanım, 2018, 34)

Şeref Hanım, Hz. Fâtıma'nın gözbebeği Hz. Hüseyin'i Kerbelâ'da acımasızca şehit eden kimselere seslenmekte ve Hz. Muhammed'den dahi çekinmemeleri sebebiyle sitem ve şaşkınlığını dile getirmektedir.

2.Hz. Fâtıma'nın Lakapları

Hz. Fâtıma'nın Türk İslâm edebiyatı sahasında telif edilen divanlarda yaygın olarak zikredilen lakapları “Betül, Hayru'n-nisâ, Fahru'n-nisâ ve Zehrâ”dır. Betül kelimesi kesmek, koparmak, ayırmak vb. manaları bünyesinde barındıran “بتل” fiilinden türemiş olup “erkeğe rağbeti bulunmayan, namuslu, tertemiz kadın” (Mutçalı, 2012, 58; Devellioğlu, 2010, 104) manasına gelmektedir. Hz. Fâtıma için kullanılan “hayru'n-nisâ” lakabı, kadınların en hayırlısı manasına gelmekte olup, “Kadınların en hayırlısı Meryem bint-i İmrân, Asiye bint-i Müzâhim, Hatice bint-i Hüveylid ve Fâtıma bint-i Muhammed'dir (Ahmed b. Hanbel, 2001, IV, 409).” şeklindeki hadise istinaden Hz. Fâtıma hakkında edebî eserlerde sıklıkla kullanılmaktadır. Kadınların övücü manasını ihtiva eden “Fahru'n-nisâ” lakabı ise şairler tarafından Hz. Fâtıma'nın diğer kadınlar nezdindeki üstün konumuna atfen sıkça kullanılmaktadır. Hz. Fâtıma'ya ait olan bu lakaplar şiirlerde çokça tekrarlanmakla birlikte, kadın şairlerin divanlarında sadece Zehrâ lakabına yer verdikleri tespit edilmiştir. Hz. Fâtıma'nın en yaygın lakaplarından olan Zehrâ, “parlak, beyaz ve aydınlık yüzlü kadın” (Kandemir, 1995, XII, 219; Devellioğlu, 2010, 1370) anlamına gelmektedir. Hz. Fâtıma'nın yüzünün son derece parlak, nurlu ve beyaz olması ile ilgili olarak Hz. Aişe'nin “Ben karanlık gecede Fâtıma'nın yüzünün aydınlığı ile iğneye iplik geçirirdim.” dediği rivayet edilmektedir (Şeyh Sadûk, 2006, I-II, 178-179; Halebi, 1996, 85). İslam Tarihi ve hadis kaynaklarında mevcut olan rivayetlerden hareketle kadın divan şairleri eserlerinde Hz. Fâtıma'nın yüzünün nurlu oluşu ve ay gibi parlaması yönü ile elde ettiği Zehrâ lakabına sıkça yer vermişlerdir. Böylelikle Hz. Fâtıma, manzumelerde hem müstakil olarak Zehrâ lakabı, hem de Fâtımatü'z-Zehrâ, Hazret-i Zehrâ, Cenâb-ı Zehrâ gibi terkiplerle ele alınmıştır.

Leb-teşne şehîd itdi Hüseyin şâhı o gaddâr

Kor mı size bu işleri ol Haydar-ı Kerrâr

Gör sâki-i Kevser sana mahşerde ne eyler

Ya **Hazret-i Zehrâya** cevâbın nedir ey har (Baharzâde Feride Hanım, 2006, 37)

Baharzâde Feride Hanım, Hz. Hüseyin'in günlerce susuz bırakıldığını ve akabinde katledildiğini, babası Haydar-ı Kerrâr'ın ise mahşer günü oğluna bu kötülüğü yapanlarla hesaplaşacağını ifade etmektedir. Bununla beraber şair, katile mahşer günü Hz. Zehrâ ile karşılaştığında vereceği cevabı sormaktadır.

İki şehzâdeye kâsî eyledi kâfir demedi
Nesli-i Peygamber ü evlâd-ı muazzamdır bu
Pederi şîr-i Hüdâ mâderi olsun **Zehrâ**

Ne cesâret ne fezâhat nasıl âdemdir bu (Şeref Hanım, 2018, 32)

Şeref Hanım, kâfirlerin Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i şehit ederken Hz. Peygamber'in mübarek torunları olduklarını hiç hatırlarına getirmediklerinden yakınmakta ve babalarını cesaretinden dolayı şîr-i Hüdâ (Allah'ın arslanı), annelerini ise yüzünün ay gibi parlak olmasına istinaden Zehrâ lakabı ile zikretmektedir.

3.Hz. Fâtıma'nın Sıfatları

3.1.Hz. Muhammed'in Kızı Olması Yönüyle

Nesli en küçük çocuğu Fâtıma vasıtası ile devam eden Hz. Muhammed ile kızı arasında derin bir münasebet bulunmaktadır. Bu durumun bir yansıması olarak kaynaklarda "Fâtıma, benim parçamdır. Onu üzen beni üzer (Buhârî, 1987, VII, 3477)." ve Hz. Aişe tarafından rivayet edilen "Hz. Peygamber'in en sevdiği kimseler, erkekler arasında Ali, kadınlar arasında da Fâtıma'dır (Tirmizî, 1980, VI, 184; Hakîm, 2002, III, 167)" hadisleri dikkati çekmektedir.

Kadın divan şairleri Hz. Fâtıma'ya Hz. Muhammed'in kızı olması yönüyle sık sık vurgu yapmışlar, onu Nebi'nin kızı Fâtıma, Resûl-i Kibriyâ'nın kızı, Allah'ın Sevgilisi'nin kızı, Fahr-i Cihân'ın kızı vb. şekillerde vasıflandırmışlardır.

Zâde-i duhter-i peygamberi dil-gîr itdin

Sana şimden girü ümmîd-i şefaât mi olur (Şeref Hanım, 2018, 35)

Şeref Hanım, Kerbelâ Vakası hususunda kaleme aldığı mersiyesinde Hz. Hüseyin'i katleden kişiye seslenerek Hz. Peygamber'in kızı Fâtıma'nın oğlunu (zâde-i duhter-i Peygamber) gücendirdiğini ve yapmış olduğu bu utanç verici fiille birlikte kendisi için şefaât ümidinin kalmadığını söylemektedir.

Duhter-i Fahr-i Cihân'ın o ciğerpâreleri

Bu kadar cevri ü ezaya nice şâyân olsun
Bu ihanetliği Kıbtî vü Nasârâ ve Yehûd

İdemez âh bu kâfirse Müsilmân olsun (Şeref Hanım, 2018, 37)

Şeref Hanım diğer bir mersiyesinde Fahr-i Cihân'ın kızı Fâtıma'nın ciğerpârelerinin Kerbelâ'da uğradıkları zulmü hak etmediklerini, kendileri de Müslüman olan kimselerin yaptıkları bu ihaneti Kıbtî, Hristiyan ve Yahudî olanların bile yapmayacağını ifade etmektedir.

Sulb-i pâk-i Hazret-i Abdülmecid Hândan Hudâ

Beş nefer sultân-ı zî-şân eylemiş idi atâ

Fâtıma Sultan Refia ile Münîre Nâile

Hem biri Behice Sultanlar ki cümle dil-rubâ

Gülşen-i dünyaya açılmışdı bunlar gül gibi

Oldılar ammâ hazân-ı mevt ile mahv ü hebâ

...

Uçdular bâğ-ı cinâna birbirin tâkib ile

Oldılar câriye-i **bint-i Resûl-i Kibriyâ** (Âdile Sultan, 1996, 282)

Âdile Sultan'ın, Sultan Abdülmecid'in kızları hakkında bir mersiyede ifade edildiğine göre Cenâb-ı Hak, padişaha şeref sahibi beş kız ihsan etmiştir. Bunların isimleri Fâtıma, Refia, Münîre, Nâile ve Behice olup hepsi de son derece güzel yaratılışa sahiptirler. Abdülmecid'in dünya gülşeninde açan gül mesabesindeki kızlarını ölüm yakalayıp soldurmuş, birisi Hz. Peygamber'in kızı ile adaş olan beş evladı ardı ardına vefat etmiş ve cennete girerek Resûl-i Kibriyâ'nın kızı Hz. Fâtıma'nın komşusu olmuşlardır. Nitekim Münîre Sultan 18, Nâile Sultan 26, Behice Sultan 28, Refia Sultan 38, Fâtıma Sultan ise 44 yaşında vefat etmiştir. Sultanın kızlarının Hz. Fatıma için bir yardımcı ve hizmetkâr olarak nitelendirilmesi, hürmet ve ihtiram ifade etmenin yanında kızlarının muttaki oluşuna da işarettir.

3.2.Hz. Ali'nin Hanımı Olması Yönüyle

Hz. Fâtıma'nın Hz. Ali ile evliliği, İslam tarihi kaynaklarında sıkça sözü edilen ve hakkında farklı rivayetler nakledilen bir hadisedir. Ehl-i sünnet kaynaklarında yer aldığı üzere, öncelikle Hz. Ebûbekir, Hz. Fâtıma ile evlenmek istediğini beyan etmiş, fakat Hz. Muhammed, kızı hakkında ilâhî hükmü beklediğini söyleyerek bu talebi geri çevirmiştir. Ardından Hz. Ömer, Hz. Fâtıma ile evlenme niyetini bildirmiş, Hz.

Peygamber ona da aynı şekilde mukabelede bulunmuştur. Hz. Ebûbekir ile Hz. Ömer'in evlilik taleplerine müspet yanıt bulamamalarının ardından, yakınları Hz. Ali'ye Hz. Fâtıma ile evliliğe talip olması hususunda ısrarcı olmuş, o ise reddedilmekten çekindiği için kabul etmek istememiştir. Ancak ısrarlar üzerine Hz. Muhammed'i ziyaret ederek kızı Fâtıma'ya talip olduğunu bildirmiş, Hz. Ali'nin bu talebi üzerine Resul-i Ekrem kızına fikrini sormuş, neticede evliliğin yapılmasına karar verilmiştir. Hz. Ali'nin mihr olarak vermek üzere sadece atı ve zırhının bulunduğu, Hz. Peygamber'in atını satarak mihrini karşılmasını kabul etmediği de rivayetler arasındadır. Fakat Hz. Ali'ye zırhını satarak gereken mihr karşılması tavsiye edilmiştir. Hz. Ali, zırhını satmak amacıyla çarşıya gitmiş, o esnada çarşıda bulunan Hz. Osman, zırhı Hz. Ali'den satın almıştır. Ancak satın aldığı zırhı düğün hediyesi olarak geri vermiş, bu olayın işitilmesi üzerine Hz. Peygamber'in duasına mazhar olmuştur. Ardından Hz. Fâtıma ile Hz. Ali'nin nikâh törenleri yapılmıştır. Hz. Fâtıma'nın çeyizi ile Hz. Ali'nin ev eşyasının sadeliği de bu evlilik hakkındaki rivayetlerde dikkat çeken hususlardandır (Bağdâdî, 2015, X, 17-18). Bazı kaynaklarında ise Hz. Ali ile Hz. Fâtıma evliliğini bizzat Allah'ın istediği, nikâhlarının da Allah tarafından kıyıldığı ve nikâh şahidi olarak da meleklerin hazır bulunduğu ifade edilmektedir. Bu nikâhın Mirâc hadisesi sırasında Sidretü'l-Müntehâ'da kıyıldığı da Şia rivayetleri arasında zikredilmektedir (Meclisî, h. 1388, XLIII, 105,124; Kaya, 1993, 26-27).

Alevî-Bektaşî kaynaklarında yer alan bir rivayete göre ise Hz. Ebubekir ve Hz. Ali, aynı anda Hz. Fâtıma ile evlenmeyi talep ederler. Ancak Hz. Muhammed, kızı Fâtıma'nın Kur'ân-ı Kerîm'i ilk önce hatmeden kişiyle evleneceğini beyan eder. Bu durum üzerine Hz. Ali bir kez Fatıha ve üç kez İhlâs suresini okur ve Kur'ân'ı hatmetmiş sayıldığını söyler⁵. Böylelikle Hazret-i Fâtıma ile evlenme hakkını elde eder (Çiftçi, 2011, 283-293).

Hz. Fâtıma ile Hz. Ali, kadın divan şairlerinin eserlerinde sıklıkla bir arada zikredilmiştir. Bu bağlamda Hz. Fâtıma; zevce-i Sâki-i Kevser, zevce-i sultân-ı bekâ vb. şeklinde tavsif edilmiş, Hz. Ali ise Hz. Muhammed'in damadı olması yönüyle vurgulanmıştır. Bununla birlikte Hz. Fâtıma ile evlenmek ve peygamber damadı olmak suretiyle Hz. Ali'nin ulaştığı yüksek mertebeye işaret edilmiştir.

İlâhî eyle yarın rûz-i mahşer

Penâhım zevce-i sâki-i kevser (Leylâ Hanım, 2003, 164)

Leylâ Hanım, *Vâveyla der-Musîbet-i Âl-i Abâ* adlı mersiyesinde Hz. Fâtıma'yı Kevser sâkisi Hz. Ali'nin hanımı olarak nitelendirmekte ve onu mahşer gününde sığınak olarak telakki etmektedir.

Bu ne devlet ne şereftir ola dâmâd-ı Resûl

Rehber-i ehl-i tarîk-i fukarâ Haydârdır (Leylâ Hanım, 2003, 256)

Leylâ Hanım, Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma ile evliliğine işaret etmekte ve Hz. Muhammed'e damat olmakla çok büyük bir rütbe ve şerefe nail olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte Hz. Ali'yi dervişler yolunun rehberi olarak vasıflandırmaktadır.

Zâde-i 'amm-ı Habîb

Mukbil-i Rabb-i Mucîb

Zâtına oldı nasîb

Duhter-i Peygamberî (Şeref Hanım, 2018, 124)

Şeref Hanım, Hz. Muhammed'in amcasının oğlu Hz. Ali'yi Allah'ın talihli kulu olarak nitelendirmektedir. Buna sebep olarak da peygamberin kızı ile evliliğini göstermektedir.

Terfi-i kemâlâtına yetmez mi bu şöhret

Dâmâd-ı Nebî Şîr-i Hudâ Şâh-ı velâyet (Şeref Hanım, 2018, 136)

Şeref Hanım, âl-i abâ hakkında kaleme aldığı muhammesinde Hz. Ali'yi Hz. Muhammed'in damadı, Allah'ın aslanı ve velilerin şahı olarak vasıflandırmakta ve bu vasıflarını üzerinde taşımasının kemal derecelerinde yükselmesi için yeterli olduğunu ifade etmektedir.

Server-i erbâb-ı irfân nûr-ı çeşm-i âşıkân

Zevc-i pâk-i Fâtıma bint-i Nebiyy-i pür-safâ (Âdile Sultan, 1996, 220)

Âdile Sultan'ın kaleme aldığı beyitte, Nebi'nin kızı Fâtıma'nın, ariflerin önderi ve âşıklar çeşmesinin nuru olan Hz. Ali'nin eşi olduğu vurgulanmaktadır.

3.3.Hz. Hüseyin'in Annesi Olması Yönüyle

Hz. Ali ile Hz. Fâtıma'nın evliliğinden Hasan, Hüseyin, Muhsin, Zenep ve Ümmü Külsüm adlı çocukları dünyaya gelmiştir (İbn Sa'd, 2015, X, 7-20; Askalânî, 2010, VI, 243; Kandemir, 1995, 219). Bununla birlikte edebî eserlerde ekseriyetle çocuklarından Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'in adları zikredilmektedir.

⁵ "İhlâs Suresi Kur'an'ın üçte biridir." şeklindeki hadis rivayeti için bkz. Müslim, h. 1426, IV, 2272.

Kadın divan şairlerinin eserlerinde ise yalnızca Hz. Hüseyin'e yer verildiği görülmektedir. Buna göre kadın şairler, Hz. Fâtıma'yı Hz. Hüseyin'in annesi olması münasebetiyle çeşitli isim ve sıfatlarla zikretmişler, Kerbelâ olayı ile ilgili mersiyelerde Hz. Fâtıma'ya mutlaka yer vermişlerdir. Hz. Fâtıma annelik vasfının yanı sıra özellikle Alevî/Bektaşî kültüründe yer bulan On İki İmam ile münasebeti bağlamında da ele alınmıştır.

Ey mâder-i şâh-ı şühedâ Hazret-i Zehrâ

Mahşerde muîn-i fukarâ Hazret-i Zehrâ (Leylâ Hanım, 2003, 233)

Leylâ Hanım, "Hazret-i Zehrâ" redifli manzumesinde Hz. Fâtıma'yı, öncelikle Kerbelâ'da şehit edilen ve şâh-ı şühedâ olan Hz. Hüseyin'in annesi olarak nitelendirmektedir. Akabinde Hz. Fâtıma'nın mahşer günü şefaate ihtiyaç duyan kimselere yardımcı olacağını söylemektedir.

Melce-i ümmet Hüseyin ibn-i Ali

Nûr-ı çeşm-i Fâtıma âli-cenâb (Âdile Sultan, 1996, 226)

Âdile Sultan, Hz. Fâtıma'yı gözünün nuru olan evladı Hz. Hüseyin vesilesi ile zikretmektedir ve onun Muhammed ümmetinin sığınağı olduğunu söylemektedir.

Câfer-i Sâdık ki ferhunde hisâl

Fâtıma bağında altıncı nihâl (Âdile Sultan, 1996, 226)

Âdile Sultan ise, Hz. Fâtıma ile soyundan gelen On İki İmam silsilesinin altıncısı Câfer-i Sâdık arasında münasebet kurmuş, onu Hz. Fâtıma'nın bağında yetişen altıncı fidan olarak zikretmiştir.

Leb-teşne şehid itdi Hüseyin şâhı o gaddâr

Kor mı size bu işleri ol Haydar-ı Kerrâr

Gör sâki-i kevser sana mahşerde ne eyler

Ya Hazret-i Zehrâ'ya cevâbın nedir ey hâr (Baharzâde Feride Hanım, 2006, 37)

Baharzâde Feride Hanım'ın Kerbelâ Vakâsı nedeniyle duyduğu üzüntüyü dile getirdiği manzumesine göre Hz. Hüseyin gaddar bir kimse tarafından susuz bırakılmış ve nihayetinde şehit edilmiştir. Mahşer gününde Müslümanlara Kevser suyundan ikram edecek olan babası Haydâr-ı Kerrâr ile annesi Hz. Zehrâ, evladının başına gelen bu hadisenin hesabını onlardan mutlaka soracaktır.

İhtirâz eylemeyüb seyfi Aliden kat'â

Ne cesâretle hücum itdi sefih-i bed-hâh

Katı bî-dîn idi havf eylemeyüb Mevlâdan

Hiç âr eylemedi Fâtıma-i Zehrâdan (Leylâ Hanım, 2003, 160)

Leylâ Hanım, Hz. Hüseyin'i Kerbelâ'da katledenlerin Allah'tan korkmadan, Hz. Ali'nin kılıcından çekinmeden ve Fâtıma-i Zehrâ'dan utanmadan böyle bir katliama giriştiklerini söyleyerek sitemde bulunmaktadır.

3.4. Kadınların En Hayırlısı Olması Yönüyle

Hz. Fâtıma, zühd ve takvaya dayalı yaşamı, iffet, cesaret, diğerkâmlık, kanaatkârlık, tevazu gibi ahlâkî özellikleri ve ahiret hayatında elde edeceği merteye ile insanlık tarihinin en faziletli kadınları arasında yer bulmuştur. Bu hususla ilgili olarak Hz. Peygamber'in bir hadisinde şöyle rivayet edilmiştir: "Cennet ehli kadınların en faziletlieleri Hüveylid kızı Hatice, Muhammed kızı Fâtıma, Muzahim kızı ve Firavun'un eşi Asiye ile İmran kızı Meryem'dir (Ahmed b. Hanbel, 2001, IV, 409; Hâkim, 2002, II, 650)." Hz. Fâtıma'nın fazileti hakkında rivayet edilen diğer bir hadiste "Dünya kadınlarının en faziletlisi dördttür: İmran kızı Meryem, Muzahim kızı Asiye, Hüveylid kızı Hatice ve Muhammed kızı Fâtıma (Ahmed b. Hanbel, 2001, IV, 409; Hâkim, 2002, II, 650)." buyurulmaktadır. Şia kaynaklarında ise Hz. Fâtıma'nın geçmiş ve gelecek kadınlardan üstün olduğu hususunda rivayetler yer almaktadır (Meclisî, h. 1388, XLIII, 20). Bununla birlikte Hz. Muhammed, vefatından sonra Ehl-i Bey'ten kendisine ilk kavuşacak kimsenin Fâtıma olacağını söylemiş ve onu cennet kadınlarının efendisi olmakla şerefleneceğini hususunda müjdelemiştir (Buhârî, 1987, V, 21; Nisâburî, 2015, 40; İbn Sa'd, 2015, X, 25-26; İbn Hacer, 2010, VIII, 266). Bir diğer hadiste erkeklerden kemal mertebesine ulaşmış çok sayıda kimse bulunduğu, ancak kadınlar arasında sadece dört kişinin bu mertebeye ulaşabildiği rivayet edilmiş, kemale ermiş olan kadınlar arasında Hz. Fâtıma da zikredilmiştir⁶. Kadın divan şairleri kaleme aldıkları manzumelerde Hz. Fâtıma'nın kadınlar arasındaki seçkin konumunu ön plana çıkarmışlar ve hakkında rivayet edilen hadisin de bir yansıması olarak onu

⁶ Buna benzer bir rivayet Müslim'in *Sahih*'inde mevcuttur. Ancak bu hadiste Meryem bint-i İmran ile Firavn'un hanımı Asiye kemale ermiş kadınlar olarak zikredilmiş, Hz. Aişe'nin diğer kadınlardan üstünlüğü de tirid yemeğinin diğer yemeklere üstünlüğüne benzetilmiştir. Hz. Fâtıma'dan ise söz edilmemiştir. Bkz. Müslim, h. 1426, X, 1138.

özellikle Hayru'n-nisâ sıfatı ile birlikte zikretmişlerdir. Böylece Hz. Fatıma'nın Müslüman hanımlar için numune-i imtisal oluşuna da vurgu yapmışlardır.

Hazret-i bint-i Resûlün zevcidir

Şehsâr-ı nesl-i pâk-i Mustafâ

Yani ol verd-i gülistân-ı Nebî

Fâtımâ Zehrâ zihî Hayrû'n-nisâ (Âdile Sultan, 1996, 225)

Âdile Sultan manzumesinde ilk olarak Hz. Ali ile Hz. Fâtıma'nın evlilik bağına işaret etmektedir. Akabinde Hz. Ali'yi Mustafa'nın pak neslinin önderi, Hz. Fâtıma'yı ise Nebi gülistanının gülü olarak nitelendirmektedir. Son olarak ise Hz. Fâtıma'nın kadınların en hayırlısı olması yönüne vurgu yapmaktadır.

Derd-i aşkın çâresi bi-keslerin sultânı kim

Fâtıma bint-i Nebî hayrû'n-nisâdır sevdiğim (Âdile Sultan, 1996, 396)

Âdile Sultan Hz. Fâtıma'ya olan sevgisini dile getirdiği bir beyitinde, onun aşk derdinin çaresi ve kimsesizlerin sahibi olduğunu ifade etmektedir. Ardından Fâtıma bint-i Nebi'yi hayru'n-nisâ olarak vasıflandırmak suretiyle kadınlar arasındaki seçkin konumuna vurgu yapmaktadır.

Dem-â-dem arz-ı hâcât eyle ey dil

Cenâb-ı Fâtıma hayrû'n-nisâyâ

Îlâhî eyle yarın rûz-i mahşer

Penâhım zevce-i sâki-i kevser (Leylâ Hanım, 2003, 160)

Leylâ Hanım, gönlüne hitap ederek ihtiyaçlarını daima kadınların en hayırlısı olan Cenâb-ı Fâtıma'ya arz etmesini söylemektedir. Akabinde Kevser havuzundan Müslümanlara ikram edecek olan Hz. Ali'nin hanımı Hz. Fâtıma'nın mahşer günü kendisine sığınak olacağını belirtmektedir.

3.5. Ahirette Şefaate Etmesi ve Yardımseverliği Yönüyle

Şefaate, mahşer gününde peygamberler, melekler ve kendilerine müsaade edilen sâlih kulların müminlerin günahlarının affedilmesi amacıyla Allah'a niyazda bulunması manasına gelmektedir. Şefaate eden kimseye de şâfi ya da şefî denilmektedir (Alıcı, 2010, 411). Müellifler, mahşer gününde Hz. Muhammed başta olmak üzere diğer peygamberler ile melekler ve sâlih kullara şefaate izni verilmesine yönelik inancın bir yansıması olarak özellikle Ehl-i Beyt'in şefaatinin talep etmişlerdir. Ehl-i Beyt'in önde gelen mensuplarından olan Hz. Fâtıma da Müslüman Türk milletinin ahiret günü şefaatinin talep ettiği kimselerden olmuştur. Bu husus kadın divan şairlerinin eserlerinde de açıkça görülmektedir.

Bağışla cürmümi Hayru'l-Betüle

Gözümünden nûr-ı veçhin itme mestur

Usâta âdeti lütf u 'atâdır

Şefiim bint-i mahbûb-ı Hüdâ'dır (Leylâ Hanım, 2003, 165)

Leylâ Hanım, Hayru'l-Betül olarak zikrettiği Hz. Fatıma'nın hürmetine kusurlarının bağışlanmasını talep etmektedir. Bununla birlikte Allah'ın habibinin kızının günahkâr ve âsi kimselere şefaate etmesinin bir lütuf olduğunu, kendisinin de günahkâr birisi olarak ahirette Hz. Fâtıma'nın şefaatinin beklediğini ifade etmektedir.

Ey anamız Âişe Fâtıma

Yok sevâbım ömrüm erdi hâtime

Allah aşkına eriş imdadıma

Rûz-ı cezâda şefaate eyle (Tevhîde Hanım, 2007, 49)

Tevhîde Hanım ise, ölüm vakti yaklaşmakla birlikte Allah'ın hoşnut olacağı bir amelinin bulunmadığını söyleyerek, ahiret günü uğrayacağı cezadan dolayı duyduğu endişeyi dile getirmektedir. Bu duruma istinaden müminlerin anneleri olan Hz. Âişe ve Hz. Fâtıma'dan hesap gününde şefaateçi olmalarını talep etmektedir.

Hz. Fâtıma, kadın şairlerin divanlarında ekseriyetle ümmetin günahkâr olanlarına ahirette şefaateçi olması yönüyle ele alınmakla beraber dünya hayatındaki cömertlik ve yardımseverlik yönüyle de zikredilmiştir. Nitekim o, son derece şefkatli, merhamet sahibi, fakirleri ve ihtiyaç sahiplerini kendisi ihtiyaç içinde olduğu halde boş çevirmeyen bir karaktere sahiptir (İbn Hacer, 2010, VIII, 265; Kandemir, 1995, XII, 220). Bu durumdan hareketle nebevî terbiye altında yetişmiş olan Hz. Fâtıma'nın bu hususiyeti zaman zaman şairlerin dikkatini celp etmiş ve kaleme alınan eserlerde kimsesizlerin sahibi, cömertliğin kaynağı, fakirlerin yardımcısı vb. sıfatlarla zikredilmiştir.

Derd-i aşkın çaresi bîkeslerin sultânı kim

Fâtıma bint-i Nebî hayrû'n-nisâdır sevdiğim (Âdile Sultan, 1996, 396)

Âdile Sultan, kadınların en hayırlısı ve Peygamberin kızı olarak zikrettiği Hz. Fâtıma'yı kimsesizlerin sultanı ve aşk derdinin çaresi olarak tavsif etmiştir. Beyit, şairin kendisine model şahsiyet olarak Hz. Fâtıma'yı seçtiğinin bir göstergesi niteliğindedir.

Ey mâder-i şâh-ı şühedâ Hazret-i Zehrâ

Mahşerde muîn-i fukara Hazret-i Zehrâ (Leylâ Hanım, 2003, 233)

Leylâ Hanım, Hz. Zehrâ'yı şehitler şahı Hz. Hüseyin'in annesi olarak nitelendirmektedir. Onun dünya hayatındaki cömertlik ve yardımseverlik yönünün yanı sıra Hz. Muhammed'in ümmetinden zorda kalmış olan günahkârlara ahirette şefaate edeceğine işaret ederek, mahşer günü fakirlerin yardımcısı olacağını ifade etmektedir.

Sonuç

Mümin hanımlar için numune-i imtisal konumunda olan Hz. Fatıma'yı Leyla Hanım, Şeref Hanım, Tevhide Hanım, Âdile Sultan, Baharzade Feride Hanım gibi Divan sahibi kadın şairlerin gözünden değerlendiren bu çalışmada, Hz. Fatıma'nın Peygamber kızı oluşuna, Hz. Ali'nin eşi olmasına ve umumiyetle Hz. Hüseyin'in anneliğine vurgu yapılması dikkati çekmektedir. Hz. Peygamber'in neslini devam ettiren Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesini konu edinen mersiyelerde Fatıma annemizin duyacağı hüznün sıkça ele alınmıştır. Ahirette şefaate olması niyazı ile birlikte Hz. Fatıma'ya tevessül edilmesi de şairlerin istifade ettiği hususlardandır. Kadınlar için örnek olmasının yanında adaşı olan hanımlar ile anılınca onun güzel hasletlerine sahip olma niyazı ve cennette kendisinin hizmetinde olma arzusu da dikkati çeken hususiyetlerdendir. Hz. Fatıma'nın hürmet gösterilen ve manevi himmeti arzulanan şahsiyet oluşu kadın şairlerin kaleminden yansıyan hususlardandır.

KAYNAKÇA

- Âdile Sultan (1995). *Divan*. Haz: Hikmet Özdemir, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ahmed bin Hanbel (2001). *Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Alıcı, Mustafa (2010). Şefaate. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (c. XXXVIII, ss. 411-412), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Baharzâde Feride Hanım (2006). *Divan*. haz. Bünyamin Çağlayan, Ankara: Kişisel Yayın.
- Çiftçi, Şaban (2011). *Günümüz Alevî Bektaşî Kültüründe Hadis*. Isparta: Hilal Ofset.
- Çorak, Reyhan (2016). *Türk Edebiyatında Hz. Hatice Metinleri İslam Te'lif Geleneğinde Biyografi Yazıcılığı*, (Editör: Hidayet Aydar), İstanbul: Ensar Yayınları.
- Devellioğlu, Ferit (2010). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Duman, M. Zeki (2001). Kuran-ı Kerim'de Ehl-i Beyt. *Erciyes üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kayseri, S. 11, s. 37-58.
- Ebü Abdullah bin Sa'd el-Bağdâdî (2015). *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*. trc: Mehmet Akbaş-Yusuf Ziya Keskin. İstanbul: Siyer Yayınları.
- Ebü Abdillâh Muhammed bin İsmâil Buhârî (1987). *Sahih-i Buhârî*. trc: Mehmed Sofuoğlu, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Ebü İsa Muhammed Tirmizî (1980). *Câmiu's-Sahîh*. trc: Osman Zeki Mollamehmetoğlu, İstanbul: Yunus Emre Yayınları.
- Hâtib el-Bağdâdî (2002). *Târîhu Bağdâd*. thk: Beşşâr Avvâd Marâf, Beyrut: Dâru'l-Gurbi'l-İslâmî.
- İbn Hâcer Askalânî (2010). *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*. Lübnan: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Kandemir, M. Yaşar (1995). Fâtıma. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (c. XII, ss. 219-223), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kaya, Haydar (1993). *Alevî Bektaşî Erkamı Evradı ve Edebiyatı*. İstanbul: Engin Yayınları.
- Leylâ Hanım (2003). *Divan*. haz: Mehmet Arslan. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Muhammed Bâkır el-Meclisî (h. 1388). *Bihârü'l-Envâr*. Kum: Müessesetü İhyâi'l-Kütübü'l-İslâmiyye.
- Muhammed bin Abdillâh el-Hakîm en-Nisâbüri (2002). *Müstedrek ala's-sahihayn*. Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Muhammed bin Abdillâh el-Hakîm en-Nisâbüri (2015). *Hız. Zehrâ'nın Faziletleri*. ter: Yalçın Atalık. İstanbul: Revak Yayınları.
- Muhammed bin Süleyman el-Halebî (1996). *Nuhbetü'l-Leâlî Li Şerhi Bedi'l-Emâlî*. İstanbul: Hakikat Yayınları.
- Mutçalı, Serdar (2012). *El-Mu'cemü'l-Arabîyyi'l-Hadis*. İstanbul: Dağarcık Yayınları.
- Müslîm bin Haccâc el-Kuşeyrî (h. 1426). *Sahîh-i Müslîm*. Riyad: Dâru Taybe.
- Öz, Mustafa (1994). Ehl-i Beyt. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (c. X, ss. 498-501), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sarıkaya, Meliha Yıldırım (2007). Türk-İslâm Edebiyatında Ehl-i Beyt ve Muâdili Kavramları Şiire Taşıma Geleneği. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007/1, S. 32, s. 89-126.
- Süer, Fatih Ramazan (2015). Türkiye'de Hz. Hatice Çalışmaları. *Hız. Hatice Sempozyumu Bildirileri*, Editör: Ali Aksu. s. 137-143.
- Şeyh Mümin Şebencî (2012). *Nûru'l-Ebsâr Ehl-i Beyt*. trc: Saim Güngör. İstanbul: Pamuk Yayınları.
- Şeyh Sadûk (2006). *İle's-Şerâi'*. Beyrut: Dâru'l-Murtazâ.
- Şeref Hanım (2018). *Şeref Hanım Divanı*. haz: Mehmet Arslan. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Tevhîde Hanım (2007). *Divan*. haz: Gürol Pehlivan vd. Manisa: Manisa Belediyesi Kültür Yayınları.
- Yıldız, Alim (2015). Türk İslam Edebiyatında Hz. Hatice. *Hız. Hatice Sempozyumu Bildirileri*, Editör: Ali Aksu, s. 89-105.